

Mr Predrag Vukasović, istraživač-saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu

Kako prepoznati diskriminaciju

Ana Vodinić

POVREDE JEDNAKOSTI

Diskriminacija u najširem smislu znači razlikovanje - kada se primeni na društvene odnose, ona označava pravljenje razlike među ljudima u istim ili sličnim situacijama, a prema nekom od njihovih ličnih svojstava, na primer nacionalnoj ili verskoj pripadnosti, boji kože, jeziku, političkim uverenjima, polu, seksualnom opredeljenju, invaliditetu i slično. Da bi to pravljenje razlike među pojedincima bilo pravno zabranjeno, ono mora da bude neopravdano. O tome kako prepoznati nedopušteni čin diskriminacije razgovaramo sa mr Predragom Vukasovićem, istraživačem-saradnikom Instituta za uporedno pravo u Beogradu i koautorom modela zakona o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom.

BEG OD SREDNJEG VEKA

- Parafrazirajući Đindićev iskaz o Makijaveliju, tvrdim da je diskriminacija jedna mnogo dobra stvar, samo su je ljudi pogrešno razumeli. Bez nje bi u društvu postojala samo

je rezervisano za prosečne, anonimne pripadnike ljudskog roda. Nasuprot tome, antidiskriminaciono zakonodavstvo bavi se negativnom diskriminacijom, tj. uskraćivanjem nečega što je u načelu priznato kao pravo ili privilegija svakom pojedincu - punopravnom pripadniku društvene zajednice. Problem diskriminacije nije bio poznat ni antici, ni srednjem veku. To je razumljivo: tek sa prihvatanjem i praktičnim ostvarivanjem načela pravne jednakosti među ljudima taj problem se pomalja na horizontu društvene svesti i postaje pravno relevantan. Na ovom nivou analize problem diskriminacije pojavljuje se kao problem ostvarivanja vladavine prava i rešava se opštim normama kojima se ostvaruje ta vladavina.

■ Zašto nam je onda potreban antidiskriminacioni zakon?

- Možemo da postavimo pitanje da li već i samo postojanje inicijative za usvajanje antidiskriminacionog zakonodavstva predstavlja simptom da se kod nas toliko omiljena „pravna država“ ne meša u svoj posao. Da li nam je stvarno potreban poseban zakon da bismo ustavnu odredbu o jednakosti svih primenili na Rome, Albance, Mađare, žene, lica sa nestandardnim

ševakovnoj tradiciji nejednakosti, kao ni stavovi, prenošeni s kolena na koleno, koji su pretpostavljali nejednakost kao primarno socijalno iskustvo. Cigani su prljavi, Šiptari su kulturno inferiorni, plavuše su glupe, invalidi su dostojni sažaljenja... Ponekad se stari mentalni stereotipi, te gotovo arhetipske tvorevine kolektivnog nesvesnog, prenose na ove društvene grupe, koje u vreme nastanka predrasude još nisu postojale. Zar vas, na primer, stav prema obolelima od AIDS-a ne podseća na strah srednjovekovnog čoveka od gubavaca?

■ Zašto kod nas nikada ranije nije bilo inicijativa za usvajanje antidiskriminacionog zakonodavstva?

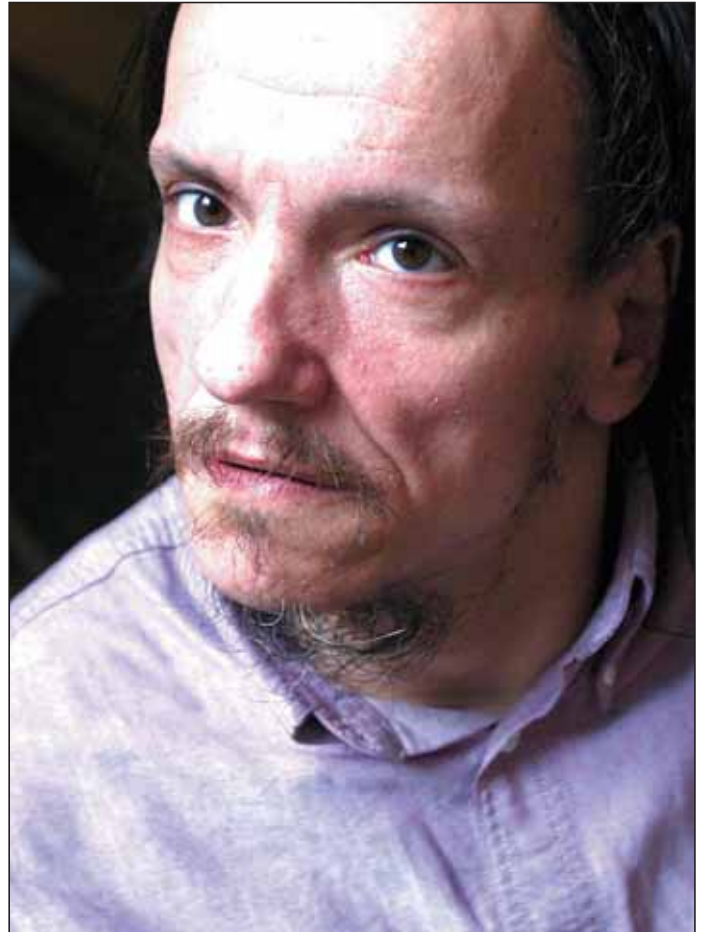
- Ponekad revolucionaran zakonodavac, rešen da zauvek raskine s nasleđem prošlosti, ignoriše stvarne društvene odnose koji se ne uklapaju u njegove projekcije društvenog razvoja. To je razlog zbog kojeg socijalistička Jugoslavija nije osećala potrebu za antidiskriminacionim zakonodavstvom. Takva situacija vodila je pojavi društvene prihvaćenog licemerja: miroljubivo su koegzistirale verbalna osuda južnoafričkog aparthejda i romske favele po obodima modernih gradova, tih simbola nezadrživog juriša u budućnost.

STRAH OD DRUGAČIJEG

Štaviše, u meri u kojoj se socijalizam ostvarivao kao stvartveno društvo, kao stvar istorijske avangarde koja logoruje na terenu tek otrgnutom od sila mračne prošlosti, jačala je temeljna društvena pretpostavka za pojavu svih mogućih oblika diskriminacije - strah od svega što se doživljava kao drugačije, različito od zamišljenog standarda. Ukoliko su neke od potencijalnih žrtava diskriminacije - pripadnici nacionalnih i verskih manjina - bile efikasno zaštićene ideološkim tabuima, diskriminacija drugih se jednostavno ignorisala (invalidi, nestandardno seksualno opredeljeni) ili se celom problemu pristupalo sa znakovitom ambivalentnošću i neskladom između reči i dela (problem ravnopravnosti žena).

■ Šta se desilo nakon raspada ovog ideološkog modela?

- Sa nestankom ideološke represije data nam je sloboda govora: niko nam nije kriv što se pokazalo da je ta sloboda Pandorina kutija verbalne propagande svih mogućih vi-

Priznati da problem diskriminacije postoji: Mr Predrag Vukasović

Niko neće priznati da se diskriminatorski odnosi prema žrtvi diskriminacije: u racionalizaciji takvog ponašanja žrtva je uvek kriva zato što je žrtva. Mrzim Cigane zato što se ne kupaju, ne zapošljam žene zato što će otići na porodijsko odsustvo, pretukao sam homoseksualca zato što se izazivački ponašao dajući mi do znanja da je to što jeste...

amorfna masa „jednakih“ po jedinica, jednakih u ništavilu, što i nije tako loše ako se oseća kao diktator. Diskriminacija je bitan deo svakodnevnog iskustva svakog ljudskog bića. Zar se ne ponašamo drugačije prema starom znanцу nego prema slučajnom prolazniku i zar se naši prijatelji ne bi uvredili ako bismo previedeli tu razliku? Uostalom, nije li prvi društveni čin svakog novorođenčeta upravo diskriminatorско ponašanje prema majci?

Međutim, ovi primeri imaju malo dodirnih tačaka sa diskriminacijom koja je predmet interesovanja antidiskriminacionog zakonodavstva. Pre svega, u njima je reč o pozitivnoj diskriminaciji: nekim ljudima - predmetu diskriminacije - dopuštamo više nego što

seksualnim opredeljenjem, invalide, obolele od AIDS-a, nepravoslavce... Spisak društveno marginalizovanih grupa koje su ovde i sada predmet diskriminacije, na žalost, nije zatvoren - ubeden sam da sve te „manjine“, uzete zajedno, čine većinu našeg stanovništva. Antidiskriminaciono zakonodavstvo pomaže ne samo njima nego i samoj državi, pružajući dodatne pravne mehanizme tamo gde su se opšta pravna sredstva pokazala nedelotvornim.

■ Kako nastaje diskriminacija prema ovim manjinskim grupama?

- Uzroci diskriminacije su, kako socijalne, tako i psihološke prirode. Proglašenjem pravne jednakosti ne behu promenjeni konkretni društveni odnosi zasnovani na vi-

dova diskriminacije. Niko neće priznati da se diskriminatorski odnosi prema žrtvi diskriminacije: u racionalizaciji takvog ponašanja žrtva je uvek kriva zato što je žrtva. Mrzim Cigane zato što se ne kupaju, ne zapošljam žene zato što će otići na porodijsko odsustvo, pretukao sam homoseksualca zato što se izazivački ponašao dajući mi do znanja da je to što jeste... Slične racionalizacije se u modernom žargonu boraca za ljudska prava nazivaju viktimizacijom.

■ Kako bi danas pravo trebalo da reaguje na diskriminatorско postupanje?

- Zakonodavac nas ne može sprečiti da pribegnemo takvom ličnom opravdavanju diskriminacije - on samo može i mora takvim razlozima da oduzme snagu pravno validnog argumenta. Drugim rečima, antidiskriminaciono zakonodavstvo ne može ukloniti pomenute uzroke diskrimi-

nacije, ono se može baviti samo pravno opipljivim posledicama. Opsesivno pričanje viceva o plavušama može biti ne samo indikator diskriminatorског stava nego i posredni generator stvarne diskriminacije žena kao manje vrednih ličnosti - ipak zakonodavac koji bi se bavio kafanskim pričama ne bi mogao biti shvaćen sasvim odbijljivo. On se bavi samo posledicama, nastojeći da ih potpuno ukloni ili bar svede na društveno prihvatljiv minimum.

Najpozitivniju stranu antidiskriminacionog zakonodavstva ne treba tražiti u njegovim konkretnim mehanizmima zaštite protiv diskriminatorског ponašanja - uostalom, tek će buduća primena pokazati njihovu efikasnost. Epohalno dostižuće je, međutim, priznanje države da problem diskriminacije uopšte postoji i da se mora rešavati pravnim sredstvima. ■

Kompenzatorna prava

Reagujući protiv diskriminacije zakonodavac uspostavlja izvesna prava koja uživaju samo žrtve diskriminacije, a ne i ostali građani. To su tzv. kompenzatorna prava: ona bi trebalo da pruže izvesnu nadoknadu, kompenzaciju žrtvama diskriminacije. Striktno govoreći, i ona predstavljaju narušavanje načela pravne jednakosti i zato bi s njima trebalo postupati oprezno. Ali, uklanjanje posledica već izvršene diskriminacije nije diskriminatorски akt - ono samo ponovo uspostavlja, i to najčešće samo delimično i nesavršeno, narušenu ravnotežu između prava i obaveza. Na primer, invalidi koji ne mogu koristiti redovan javni gradski prevoz imaju pravo (bar u Beogradu) da koriste usluge specijalizovanog prevoza. Mada naizgled povoljniji - u pitanju je, slično taksiju, prevoz do tačne adrese - on svojim korisnicima ipak ne pruža onu slobodu kretanja koju redovan prevoz daje nepovlašćenim građanima.